

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ З
ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ НА ЛОГОПЕДИЧНИХ
ЗАНЯТТЯХ”**

Виконав: студент 2 курсу
групи KorLs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія)
Дем'янюк Богдан Анатолійович

Керівник:
Гаврилов О.В., кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент:
Чопик О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Поняття самосвідомості і самооцінки, її функції та структура.....	7
1.2. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.....	13
1.3. Теоретико-практичні аспекти становлення самооцінки у дітей з порушеннями мовлення в різних видах діяльності.....	22
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	33
2.1. Обґрунтування і розробка методики дослідження самооцінки дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.....	33
2.2. Визначення рівнів самооцінки дітей дошкільного віку.....	42
2.3. Аналіз результатів дослідження самооцінки дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з тяжкими порушеннями мовлення.....	49
Висновки до другого розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність. Державна політика України в галузі освіти дітей дошкільного віку визначається Конституцією, Законом України “Про освіту”, Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття), Законом України “Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні і передбачає орієнтацію фахівців на пошуки оптимальних віковому періоду шляхів їхнього особистісного розвитку, розкриття механізмів формування життєвої компетентності як здатності самостійно та усвідомлено виробляти позитивне адекватне ставлення до світу і самого себе.

Дошкільне дитинство – досить значний відрізок свідомого життя. Саме у дошкільному віці відбувається первинне становлення особистості, її цілісне формування і усвідомлення. Безпосередньо у цей період відбувається становлення фізіологічної структури дитячого організму, формування основних особистісних механізмів і утворень, розвиваються тісно пов’язані одна з одною емоційна і мотиваційна сфери, формується самосвідомість.

Мова і мовлення виступають найважливішим способом соціалізації через включення суб’єкта в суспільне середовище. Оволодівши мовою соціального оточення особистість має можливість стати його повноправним членом. Мова і мовлення виступають інструментом мислення і комунікації, засобом формулювання та висловлення думок та ідей.

Як свідчать дослідження, на момент вступу до закладу загальної середньої освіти близько 20% дітей мають різноманітні порушення мовленнєвого розвитку. Освітній процес цих дітей характеризується наявністю проблем під час оволодіння навчальним матеріалом через неповноцінне спілкування та недостатній словниковий запас, обмеження комунікації з ровесниками, що неминуче відображається на формуванні самосвідомості та самооцінки дитини. Порушення мовлення стають значною перешкодою до реалізації власних уподобань і успішної соціалізації, обмежують можливості у оволодінні новими видами діяльності.

Сучасна орієнтація освітнього процесу та особистісні цінності підвищує значення сучасних, традиційних і створення нових підходів, проведення оптимізації змісту виховання, спрямованого на формування у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до себе, як повноцінного суб'єкта. Наукові дослідження ставлення особистості І.Беха, О.М.Леонтьєва, Ю.Приходько, В.Століна, М.Фіцули, І.Харламова та інших, характеризують становлення особистості, як систему зв'язків суб'єкта зі значущими для нього предметами і явищами, які реалізується через поведінку і закріплюються у способі життя, стають основою свідомості й самосвідомості, характеристикою самоцінності.

Відповідно до теоретико-практичних досліджень мовленнєвої діяльності (А. Богуш, Л. Божович, Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтьєв, О. Лурія, Є. Симерницька, Є. Соботович, В. Тарасун та інші) остання розглядається, як складова частина загальної діяльності людини, що зберігає загальну структуру останньої й виступає у вигляді цілісного акту діяльності або у вигляді мовленнєвих дій, які включені у загальну некомунікативну діяльність. Необхідно зауважити, що самооцінку дітей з порушеннями мовлення досліджували порівняно небагато науковців у сучасній логопедії. Це були такі дослідники, як: Е. Горбунова, С. Конопляста, І. Мартиненко, С. Світлична, Л. Сырвачьова, Т. Тропинина, М. Шацькая, М. Шеремет.

Це і обумовило тему нашої дипломної роботи "Дослідження самооцінки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення на логопедичних заняттях".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка "Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти".

Мета наукової роботи – на основі аналізу загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність дослідження самооцінки у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення і визначити рівень її сформованості.

Об’єкт наукового пошуку – самооцінка дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – процес дослідження та визначення рівнів самооцінки у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі **завдання дослідження**:

1) проаналізувати теоретичні аспекти дослідження з метою визначення понятійно-термінологічного апарату у контексті даної проблематики;

2) з’ясувати й узагальнити структурні компоненти самооцінки, як продукту самосвідомості суб’єкта і особливості її становлення в онтогенезі;

3) обґрунтувати та розробити методику експериментального дослідження самооцінки у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення;

4) визначити рівні сформованості самооцінки у дітей дошкільного з типовим розвитком та з тяжкими порушеннями мовлення.

Методи дослідження. В процесі реалізації завдань дослідження на всіх його етапах використовувався комплекс методів: теоретичний аналіз лінгводидактичної, психологічної, педагогічної літератури, опрацювання нормативних документів про актуальність проблеми, міру її вивченості, визначення концептуальних засад дослідження; спостереження за характером активності дошкільників та особливостями взаємодії педагогів та дітей, анкетування для з’ясування особливості самоповаги дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення і з нормотиповим розвитком, її внутрішні та зовнішні детермінанти; метод констатуючого експерименту для моделювання умов обраного для вивчення явища.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні, розробці і адаптації експериментальної методики дослідження рівня самооцінки дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з тяжкими порушеннями мовлення та визначення рівнів їх сформованості. Матеріали дослідження можуть бути використані вихователями, батьками, спеціалістами корекційної роботи, психологами в організації формування та розвитку самооцінки дітей з порушеннями мовлення дошкільного віку з метою оптимізації корекційно-розвивальної роботи з ними і формування вербальної і невербальної комунікації у дошкільників даної категорії.

Дослідження проводилось **на базі:** закладу дошкільної освіти с. Тучин КЗ «Тучинська спеціальна школа I-II ступенів» Рівненської обласної ради.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 році. Результати роботи висвітлено у статі "Особливості самооцінки дітей з порушеннями мовлення дошкільного віку" // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. Н. Гаврилової. Вип. 12. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 99-107.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (у загальній кількості 104 сторінки).

ВИСНОВКИ

На основі аналізу психологічної літератури по проблемі дослідження ми прийшли до висновку, що самооцінка – це необхідний компонент розвитку самосвідомості, тобто усвідомлення людиною себе, своїх фізичних сил, розумових можливостей, вчинків, мотивів та цілей власної поведінки, свого ставлення до інших людей та до самої себе.

На сучасному етапі розвитку суспільства стрижнем вітчизняних трансформаційних освітніх процесів проголошується виховання відповідальної особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку. Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Самооцінка – це ядро особистості і найважливіший регулятор її поведінки. Від неї залежать взаємовідносини людини з навколишніми його людьми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

1. Вербальне мовлення відіграє провідну роль у розвитку словесно-логічного мислення, пам'яті, уваги і всіх інших психічних процесів. Саме вміння користуватись вербальною комунікацією формує навички усвідомленого відображення в мовленні різноманітних зв'язків і залежностей між предметами і явищами, сприяє активізації знань та уявлень про навколишню дійсність, надаючи значні можливості для самовираження і самосприймання. У дітей з загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку лексико-граматична сторона мовлення дітей потребує корекційно-логопедичної роботи, яка може бути успішно організована в умовах закладів дошкільної освіти на логопедичних, музичних заняттях, на заняттях з вихователями та з іншими спеціалістами. При цьому постає необхідність в організації такої корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення з урахуванням закономірностей формування мовлення та принципів організації мовленнєвої діяльності дітей.

Наявність порушень вербального і когнітивного розвитку у дітей з тяжкими порушеннями мовлення перешкоджає становленню у них

повноцінних комунікативних зв'язків з однолітками і дорослими, ускладнює формування соціально значимих і необхідних контактів і може призводити до ізоляції в дитячому колективі. Необхідно відмітити важливість для формування самосвідомості і самооцінки дітей цієї групи проблеми усвідомлення власного порушення. Розлади емоційно-вольової і особистісної сфер дітей з тяжкими порушеннями мовлення не лише знижують і погіршують їх працездатність, а й можуть призводити до порушень поведінки, виникнення явищ соціальної дезадаптації, критичне зниження самосвідомості, самооцінки і самостриймання. Особливість особистісної сфери дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення полягає у невмінні вербалізувати свій емоційний стан. При цьому в більшості таких дітей не сформовані навички розпізнавати емоції інших людей.

2. До дослідження структури самосприйняття дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення ми включили дві компоненти. Перша, когнітивна компонента включає в себе гностичну спрямованість особистості, загальну самооцінку або її абсолютний ціннісний статус. Специфіка даної компоненти полягає у її полярності, тобто формування цілісних уявлень про себе формується у дітей під впливом двох взаємопов'язаних різнополюсових феноменів – самооцінювання та рефлексії. Ця компонента працює тоді, коли особистісні утворення формуються під впливом самооцінювання власних окремих рис і паралельно усвідомлюється оцінка оточуючими. Відбувається безпосередня екстраполяція чужих особистісних рис на власну індивідуальність. Дана когнітивна компонента передбачає не тільки виділення певних рис у самого себе, але й акцентування відповідних рис у оточуючих.

Другу компоненту в структурі самосприйняття складає емоційна, яка включає в себе емоційну вираженість перцептивного боку спілкування, емоційно-агресивну та емоційно-психічну спрямованість. Дана компонента є також надзвичайно важливою, оскільки афективний бік самосприйняття є провідним стимулятором та мотиватором поведінки. Емоційна компонента

фактично розкриває історію переживань під час становлення самосприйняття, формування й зміни цінностей, еволюцію внутрішнього світу дитини.

3. Нами проведена аналітична робота і виділено п'ять рівнів розвитку самооцінки дітей дошкільного віку. В основу цієї порівневої системи ми поклали аналіз наукових досліджень з даної проблематики і власні спостереження за дітьми дошкільного віку при виконанні різних видів діяльності – в процесі гри, трудової діяльності, проведення з ними навчання та організації корекційно-розвивальної роботи. Залежно від рівня самооцінки виділено п'ять груп дітей з типовим розвитком та з важкими порушеннями мовлення – дуже високий рівень, високий рівень, актуальний рівень, низький рівень, критичний рівень самооцінки.

4. Аналіз результатів дослідження рівня самооцінки дітей дошкільного віку з типовим розвитком відповідно до когнітивної та емоційної компонент дозволив відзначити їхню завищену самооцінку. Вони оцінюють себе як “дуже хороші” і навіть “найкращі”. Практично у всіх дітей з дуже високим рівнем самооцінки спостерігаються такі позитивні поведінкові прояви, як активність, впевненість, ініціативність і наполегливість. Вони досить настирні у досягненні поставленої мети, наполегливі і достатньо впевнені у правильності власної думки, що часто межує з впертістю, відкиданням поглядів інших дітей. У будь-якому випадку це говорить не про адекватну оцінку, а про своє бачення себе в цьому світі. Ці діти вважали, що все, що вони роблять, у них виходить значно краще порівняно з іншими однолітками і навіть дорослими. При цьому вони постійно опираються у свої судженнях і поглядах на підтримку їхньої позиції з боку баків, рідних і близьких. Вони часто мають досить розвинене мовлення, що дозволяє їм висловлюватись про власні здобутки і прикрашати їх. В більшості достатньо ерудовані, начитані, мають гарну пам'ять, що дозволяє їм оперувати значними обсягами інформації про оточуючий світ і соціальні стосунки. Постійно прагнуть бути в центрі уваги дорослих, налаштовані на підтримку їхньої поведінки, не

розуміють і часто спеціально не реагують на зауваження або побажання зміни такої поведінки. Занадто впевнені у своїх силах і можливостях, їм часто притаманні пихатість і зневажливе ставлення до однолітків, не приймають їхніх поглядів, у бідь-якій діяльності занадто активні, постійно підкреслюють свої переваги над оточуючими. При виникненні недовіри до їхніх висловлювань стають образливими, відмовляються від контактів з такими однолітками і дорослими. Їхній поведінці притаманний егоцентризм, для підтримки свого статусу проявляють агресивність, особливо по відношенню до дітей з меншими або недостатньо розвиненими здібностями. Діти цієї групи не вміють поступатись, не співвідносять свої інтереси з прагненнями однолітків і дорослих. При виникненні конфліктних ситуацій часто проявляють агресивність, їм приманна байдужість і черствість по відношенню до оточуючих. Це стосується як дітей, так і до дорослих. Це свідчить про наявність у них занадто високої самооцінки, яка практично у всіх випадках неадекватно завищена. В середньому дуже високий рівень самооцінки зафіксований у 38,75% у дітей дошкільного віку з типовим розвитком

Високий рівень самооцінки характерний тим дітям, які роблять все дуже добре, хоч в деяких випадках дещо в них не виходить. Як правило у своїй діяльності вони опираються на думку дорослих, відзначаючи деякі недостатньо позитивні відгуки про них з боку батьків або вихователів. В групі вони мають досить високі показники рейтингу, активні, ініціативні і мають інші позитивні характеристики. Вони позитивно налаштовані на соціальне оточення, усвідомлюють потребу у дотриманні правил поведінки. При порушеннях поведінки це усвідомлюють і стараються їх уникати або виправляти. У процесі комунікації або ігрової діяльності конфлікти не провокують, таких ситуацій прагнуть уникати, стараються контролювати прояв власних емоцій і настрою, більш менш правильно оцінюють оточуючих. Мають відповідні віковим нормам знання про соціальні норми і правила, стараються їх адекватно використовувати в життєвих ситуаціях.

Достатньо розвинені і ерудовані, часто мають непоганий інтелектуальний розвиток. Адекватно відчують себе в ситуації контактів з однолітками і дорослими. У процесі спільної діяльності активно використовують вербальні і невербальні засоби. Емоційно позитивні, налаштовані на співпрацю, уміють вибирати адекватні способи комунікації, володіють соціально прийнятими способами вираження власних емоцій і переживань. У конфліктних ситуаціях поступаються, переходять до іншої діяльності. В основному малоконфліктні. У середньому високий рівень самооцінки відмічений у 32,5% у дітей дошкільного віку з типовим розвитком.

Діти з адекватною самооцінкою не зразу виконували завдання, а обмірковували свої дії. При цьому вони аргументували свою діяльність, зазначають, що не все в них виходить добре. При цьому вони опираються на думку батьків про потребу вчитись і виконувати це правильніше. В їхній самооцінці прослідковувався вплив дорослих, які з одного боку підтримували дітей, а з іншого вказували на певні недоліки або промахи у їхній поведінці. Позитивна оцінка дорослих була для них важливішою, а ніж однолітків. В них виникають зміни настрою, інколи немотивовані, через перевтому або збудження. В них спостерігають неадекватні прояви самооцінки: байдужість, агресивність. Обізнані з соціальними нормами і правилами поведінки, але порушують їх через домінування власних бажань. Інтелектуальний розвиток досить високий, мають гарну пам'ять, уяву та інші психічні процеси, хоч емоційний стан буває не завжди стабільний. Позитивно налаштовані на комунікацію, використовують вербальні і невербальні засоби. Досить активні. Налаштовані на допомогу з боку дорослого, але можуть працювати і самостійно. Прагнуть підтримки з боку дорослих, які виступають для них орієнтирами. Не є конфліктними, але можуть вперто відстоювати власну точку зору навіть у випадках, коли вона неправильна і не підтримується дорослими. У середньому адекватний рівень самооцінки відмічений у 26,25% у дітей дошкільного віку з типовим розвитком.

Низький рівень самооцінки у дітей дошкільного віку з типовим розвитком був відмічений нами лише при виконанні методики “Сходінки”. При цьому необхідно відмітити, що ці діти свій вибір пояснювали тим, що так кажуть батьки і вихователі. У середньому низький рівень самооцінки відмічений у 2,5% у дітей дошкільного віку з типовим розвитком.

Необхідно відзначити, що дуже високий рівень самооцінки був зафіксований у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення лише при обстеженні з використанням методики гендерного підходу. У випадку дослідження за статевою ідентифікацією ми отримали показник дуже високої самооцінки у 16,6% респондентів даної групи. На нашу думку це обумовлюється тим, що в дітей дошкільного віку вже виникає розуміння статево-рольових стосунків і вони хочуть показати себе серед представників іншої статі з найбільш позитивного боку. Діти цієї групи вже звертали увагу на протилежну стать, вона викликала в них цікавість і вони відзначали у собі найкращі риси. При цьому мовленнєві порушення не викликали в них якихось перешкод. Але при цьому середній рівень дуже високої самооцінки у дітей з порушеннями мовлення зафіксований нами лише у 3,32% випадків.

У 21,06% дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення був відмічений високий рівень самооцінки. Так про них думають батьки. При цьому вони часто відмовлялись пояснити свої дії, не вказують на свої недоліки або промахи. Рівень домагань у них нерівномірний. Діти ставляться до порушень свого мовленнєвого розвитку порівняно спокійно, в основному не помічаючи їх або вважаючи труднощі в розумінні їхнього мовлення проблемою оточуючих однолітків та дорослих. Такі діти, незважаючи на певну обмеженість знань про соціальні норми і навколишній світ, вважають себе розумнішими за інших і тим більше навмисно це підкреслюють, що часто викликає роздратування оточуючих. Вони надмірно образливі, негативно реагують на тих оточуючих, чия думка про них нижче їхньої власної. Дошкільники досить впевнені у своїх силах, ініціативні, наполегливі в процесі спільної діяльності, часто зовсім не сприймають думок однолітків,

надто активні. Постійно звертаються по допомогу і підтримку з боку дорослого, самостійно відзначають свої промахи, акцентують увагу інших на власних помилках, які вони допускали раніше. Їхня поведінка переповнена фобічними реакціями, вони замкнуті і сором'язливі. Також нами відмічена пихатість, зарозумілість і зневажливість до однолітків. При цьому вони цінують думку дорослих, уважно дослуховуючись до їхніх суджень і оцінок. Наявність мовленнєвих порушень не впливає на їхню поведінку. Але необхідно при цьому відмітити, що така самооцінка притаманна дітям з порівняно незначними порушеннями мовлення – зі складною дислалією з III рівнем загального недорозвитку мовлення.

У 24,46% дітей з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку відмічений адекватний рівень самооцінки. Вони обмірковують завдання, ставлять себе в ситуації інших людей, пояснюють свої дії. У своїх діях опираються на оцінку батьків і вихователів. У них на підсвідомому рівні формується думка, що вони відрізняються від інших дітей через наявні порушення мовлення, що призводить до прагнення уникнути вербального спілкування. Але в цілому самооцінка диференційована, відповідає віковим нормам. Вони в міру активні, ініціативні, наполегливі, підтримують бесіду, легко вступають в контакт з оточуючими. Наявність мовленнєвих порушень не заважає їм вступати в цьому. Відчуваючи недостатність вербальних засобів для комунікації активно використовують міміку, жести, рухи тіла та інші невербальні засоби. Постійно стараються повторити за дорослими, які їх виправляють, правильні слова. В той же час їм притаманна певна агресивність і образливість. Через перезбудження не контролюють емоції і це провокує виникнення немотивної агресії до однолітків. Саме через це багато дітей стараються уникати з ними контактів в процесі виконання будь-яких видів діяльності. Їм притаманна образливість на інших, особливо якщо вони не розуміють їхнього мовлення. Це стосується як однолітків, так і дорослих. Також частині цих дітей притаманна пихатість і зневажливість по відношенню до інших дітей, особливо якщо вони отримують на це згоду

батьків. У них досить виражені фобічні реакції через страх бути покинутими і непотрібними, тому вони яскраво виражають свою прихильність до батьків або інших дорослих, які з ними працюють. Така самооцінка притаманна дітям з дизартрією III рівня загального недорозвитку мовлення і зі складною дислалією з III рівнем загального недорозвитку мовлення.

У 34,46% дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення відмічений низький рівень самооцінки. Такі діти усвідомлюють свою різницю в спілкуванні з іншими однолітками, труднощі цього і часто прагнуть уникати вербальної комунікації, замінюючи слова жестами та іншими невербальними засобами. Налаштовані на постійну опіку з боку дорослих. Від спроб використовувати вербальне мовлення не відмовляються, але усвідомлюють його неповноцінність і часто нерозуміння однолітками. Інколи у них формується уявлення про себе як про менш здатних, негарних, несміливих, нещасливих, що обмежує контакти з однолітками. Часто утворюється стійкий стереотип постійної наявності кращих, сильніших, чарівніших або популярніших однолітків. Вони не впевнені в своїй діях, налаштовані на постійну підтримку дорослих. Проблеми вербального мовлення призводять до використання ними невербальних засобів – міміки, жестів, проксеміки тощо. Труднощі комунікації призводять до виникнення агресивності, замкнутості, байдужості, невпевненості в своїй діях. Можуть довго тримати образу як на однолітків, так і на дорослих. Їм притаманна підвищена тривожність. Вони гостро відчувають свою недостатню обізнаність з навколишньою дійсністю через брак отримання і передачі інформації. Така самооцінка притаманна дітям з дизартрією II і III рівня загального недорозвитку мовлення.

Критичний рівень самооцінки нами відмічений у 16,7% дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Цим дітям притаманна практично відсутність навичок вербального спілкування і обумовлений цим низький рівень інтелектуального розвитку – мала обізнаність зі знаннями і навичками поведінки, соціальними стосунками, явищами оточуючої

дійсності і невміння їх підлаштувати під власну діяльність. Такі діти практично не комунікують з іншими, співпрацюють лише з вихователями або педагогами, які займаються з ними корекційною роботою. У них низький рівень домагань, наявність страху вербального спілкування з однолітками і дорослими. Через неможливість адекватної комунікації з однолітками проявляється підвищена конфліктність з проявами агресивності. Такі діти помічають, що їхнє мовлення відрізняється від інших дітей і починають негативно реагувати на потребу комунікації. Не вірять в свої можливості, відчують себе неповноцінними. Часто виникають спалахи гніву, раптові бійки або депресія. Особливо типовим станом цих дітей є виникнення страху мовлення. Під впливом цих фобічних реакцій мовчать, прагнуть замінити вербальне спілкування використанням невербальних засобів комунікації. Вони не конфліктні, уникають таких ситуацій “на підсвідомому рівні”. Уникають контактів через невміння інших дітей зрозуміти їх бажання і прагнення. Ці діти серед однолітків перебувають немов би на самоті – граються зі своїми іграшками, працюють окремо від інших, їх важко залучити до виконання будь-якої діяльності. В той же час логопеди на заняттях відмічають їх моторну вправність, зацікавленість діяльністю, що сприяє їм у подоланні наявних мовленнєвих порушень. Цю групу склали діти з дизартрією II рівня загального недорозвитку мовлення, з відкритою формою ринолалії I рівня загального недорозвитку мовлення і з моторною алалією I рівня загального недорозвитку мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А.М. (2017). Індивідуалізація освітнього простору в ДНЗ. Ніжин: НДУ. ім. М. Гоголя. 202 с.
2. Артемчук І.В. (2005). Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт: автореф. дис... канд. психол. Наук спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія. К.; Інститут дефектології АПН України. 33 с.
3. Архипова Е.А. (1983). Влияние воспитателя и сверстников на самооценки у детей старшего дошкольного возраста: автореф. дис. канд. наук Е.А. Архипова. Минск. 19 с.
4. Бабійчук В.Н. (2011). Передовий педагогічний досвід. Формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри / В.Н. Бабійчук. К., 115 с.
5. Бернс Р. (1986). Развитие “Я-концепции” и воспитание / Р. Бернс. М.: Прогресс. 420 с.
6. Бернс Р. (2003). Что такое “Я-концепция” // Психология самосознания / под ред. Д.Я. Райгородский. М., 2003. С.333-393.
7. Бех І.Д. (2015). Зростити моральну особистість – головна турбота / І.Д. Бех // Дошкільне виховання. №4. С.6-8.
8. Беленька Г.В. (2015). Особистість випускника дитсадка: базові якості / Г.В. Беленька // Дошкільне виховання. №7. С.11-15.
9. Богуш А.М., Гавриш Н.В. (2007). Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / за ред. А.М. Богуш. К.: Вища школа. 542 с.
10. Бодалев А.А. (1982). Восприятие и понимание человека человеком. М.: МГУ. 200 с.
11. Божович Л.И. (1968). Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение. 464 с.
12. Божович Л.И. (1995). Этапы формирования личности в онтогенезе / Л.И. Божович. М.: Педагогика. 267 с.

13. Борисова В.Н. (2015). Ребенок старшего дошкольного возраста как субъект игровой деятельности в процессе организации сюжетно-ролевой игры / В.Н. Борисова, Т.А. Макарова // Концепт. Т.42. С.381-385.

14. Бугакова Е.Ю. (2012). Взаимозависимость речевого и психического развития у детей с общим недоразвитием речи 4-5 лет / Ю.Е. Бугакова // Логопедия. 2012. №2. С.13-16.

15. Выготский Л.С. (1984). Детская психология. Собр. соч.: В 6 т.: Т. 4. М.: Педагогика. 433 с.

16. Выготский Л.С. (1996). Мышление и речь: Психологические исследования. М.: Лабиринт. 327 с.

17. Выготский Л. (1995). Проблемы дефектологии. М.: Просвещение. 527 с.

18. Візнюк Ю.М. (2018). Самоприйняття як чинник розвитку соціальної ідентичності особистості в умовах сімейної депривації. Дис... канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія. Северодонецьк. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. 194 с.

19. Гаврилова Н.С. (2010). Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.120-127.

20. Гаврилова Н.С. (2011). Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс». 200 с.

21. Гаврилова Н.С. (2004). Структура недорозвитку пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник: Вип. 5 / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К.: Науковий світ. С.197-201.

22. Горбунова Е.В. (2018). Особенности формирования самооценки у старших дошкольников с общим недоразвитием речи / Е.В. Горбунова, С.К. Хаидов // На стыке наук. №1. С.83-86.
23. Гордеева Ж.В. (2007). Развитие самооценки у детей дошкольного и младшего школьного віку: дисертація /Ж.В. Гордеева. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 45 с.
24. Гриншпун Б.М. (1989) Дислалія. Хрестоматія по логопедії. 2 т. Т. I / под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селивёрстова. М.: ВЛАДОС, 1997. С.108-119.
25. Гуменюк О.Є. (2002). Психологія "Я-концепції": монографія. Тернопіль: Економічна думка. 186 с.
26. Давыдов В.В. (1991). Младший школьник как субъект учебной деятельности / Давыдов В.В., Слободчиков В.И., Цукерман Г.А. // Вопросы психологии. №1. С.14-19.
27. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/862962/>.
28. Дефектологічний словник (2010) / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. К.: «МП Леся». 528 с.
29. Долгова В.И. (2016). Формирование самооценки у детей старшего дошкольного возраста // Концепт. Т.44. С.65-72. URL:<http://e-koncept.ru/2016/56977.htm>.
30. Долгова В.И. (2016). Коррекция тревожности у старших дошкольников / В.И. Долгова // Дошкольное воспитание. № 8. С.100-105.
31. Дьоміна І.Й., Жильцова О.Л., Винокур А.С. (1962). Дидактичний та ігровий матеріал у логопедичній роботі. К.: Радянська школа. 124 с.
32. Жинкин Н.И. (2001). Механизмы речи. М.: Издательство Академии педагогических наук. 370 с.
33. Загальна психологія (2000) / за ред. С. Максименко, В. Соловієнко. К.: Знання. 256 с.

34. Зееман М. (1962). Расстройства речи в детском возрасте. М.: Изд-во Медицинской литературы. 300 с.
35. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы (2000) / под ред. Л.М. Шипицыной, Е.И. Казаковой. СПб.: Питер. 108 с.
36. Кон И.С. (1984). В поисках себя: Личность и её самосознание. М.: Политиздат. 335 с.
37. Кон И.С. (1978). Открытие "Я". М.: Политиздат. 352 с.
38. Кононко О.Л. (2000). Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К.: СтилоС. 336 с.
39. Кононко О.Л. (1998). Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) / О.Л. Кононко. К.: Освіта. 255 с.
40. Конопляста С.Ю. (2010). Логопсихологія / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак. К.: Знання. 293 с.
41. Корнев А.Н. (2006). Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. СПб.: Речь. 380 с.
42. Лангмейер И. (1984). Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. Изд. 1-е русск. Прага: Авиценум. Медицинское издательство. 334 с.
43. Лисина М.И. (2001). Общение, личность и психика ребёнка / под ред. А.Г. Рузской. 2-е изд. М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО "МОДЭК". 234 с.
44. Личко А.Е. (2007). Негармоничная семья как психогенный фактор. Виды неправильного воспитания / А.Е. Личко // Психология семьи и больной ребёнок. СПб.: Речь. С.29-39.
45. Левина Р.И. (1967). Характеристика общего недоразвития речи // Основы теории и практики логопедии. М.: Просвещение. С.67-85.
46. Леонтьев А.А. (1997). Психология общения. М.: Смысл. 365 с.
47. Леонтьев А.А. (1970). Психофизиологические механизмы речи // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. М.,

С.314-370. Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics1/leontyev-70.htm>

48. Леонтьев А.Н. (1975). Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат. 304 с.

49. Лысина М.И. (1983). Психология самопознания у дошкольников / М.И. Лысина, А.И. Сильвестру. М.: Прогрес. 234 с.

50. Логопедія (2017) / за ред. М. Шеремет. К.: Слово. 686 с.

51. Лубовский В.И. (1978). Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). М.: Педагогика. 216 с.

52. Лурия А.Р. (2002). Письмо и речь. Нейролингвистические исследования / А.Р. Лурия. М.: Академия. 352 с.

53. Максименко С.Д. (2002). Розвиток психіки в онтогенезі. К.: Форум, 319 с.

54. Мартиненко І.В. (2005). Особливості готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення // Імідж сучасного педагога. №6-7. С.35-38.

55. Мартиненко І.В. (2016). Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: монографія / І.В. Мартиненко. К.: ДІА. 308 с.

56. Мартиненко І.В.(2007).Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання. Дис... канд. психол. наук: 19.00.08 / К.: Ін-т спеціальної педагогіки АПН України. 162 с.

57. Мастюкова Е.М. (1997). Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст: Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии). М.: Владос. 304 с.

58. Михеева Е.В. (2002). Формирование самооценки в детей дошкольного возраста / Е.В. Михеева. СПб.: Речь. 80 с.

59. Нечай С.І. (2014). Учити співробітництва змалку / С.І. Нечай // Дошкільне виховання. №9. С.15-18.

60. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://nus.org.ua>.
61. Основи корекційної педагогіки (2010) // С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 264 с.
62. Основи психології (1996) / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. К.: Либідь. 632 с.
63. Орбан-Лембрик Л.Е. (2003). Спілкування як соціально-психологічний феномен / Л.Е. Орбан-Лембрик // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ. Вип.8. С.255-262.
64. Пахомова Н.Г. (2013). Нейропсихолінгвістика. Полтава: АСМІ. 268с.
65. Поніманська Т.І. (2004). Дошкільна педагогіка / Т.І. Поніманська. К.: Академвидав. 293 с.
66. Роджерс К.Р. (1994). Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс». 480 с.
67. Савченко М.А. (1992). Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 2-ге вид., доп. К.: Освіта. 176 с.
68. Савченко М.А., Смирнова Л.О. (1979). Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку. К.: РУМК спецшкіл. 112 с.
69. Світлична С.П. (2010). Виховання ціннісного ставлення до себе у старших дошкільників засобами народної педагогіки Слобожанщини. Автореф. дис... канд. пед. наук спеціальність 13.00.08 – дошкільна педагогіка. К.: Інститут проблем виховання НАПН України. 28 с.
70. Світлична С.П. (2002). Особливості розвитку особистості та образу “Я” у дошкільників // Педагогіка та психологія. Випуск 20. С.127-134.
71. Сырвачёва Л.А. (2015). Особенности психосоциального развития детей 5 лет с общим недоразвитием речи / А.Л. Сырвачёва, Н.В. Степанец // Сибирский вестник специального образования. №2 (15). С.81-83.

72. Симерницька Э.Г. (1985). Мозг человека и психологические процессы в онтогенезе. М.: Изд-во МГУ. 190 с.

73. Соботович Є.Ф. (2003). Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку // Дефектологія. №2. С.2-11.

74. Соботович Є.Ф. (2004). Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: Актуальна освіта. С.7-35.

75. Соботович Е.Ф., Соботович И.Э. (1994). Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза // Интеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. К.: ІЗМН. С.271-272.

76. Тарасун В.В. (2004). Логодидактика. К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 348 с.

77. Тищенко В.В. (2011). Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень. К.: ІЗМН. 22 с.

78. Тищенко В.В. (2007). Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія і практика сучасної логопедії / Збірник наукових праць: Вип.4 / за ред. В.В. Тищенко. К.: Актуальна освіта. С.3-18.

79. Тропинина Т.Д. (2013). Особенности общения и межличностных отношений детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи / Т.Д. Тропинина // Вестник Шадринского государственного педагогического института. №4. С.89-93.

80. Уманец Л.И. (1996). Роль самооценки в игровых отношениях дошкольников / Л.И. Уманец // Вопросы психологии. №11. С.61-67.

81. Уманец Л.И. (1984). Формирование самооценки старших дошкольников в игровой деятельности: автореф. дис. канд. психол. наук спец. 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология / Л.И. Уманец. К.: Институт педагогіки. 24 с.

82. Филичёва Т.Б. (1993). Нарушения речи у детей / Т.Б. Филичёва, Н.А. Чевелёва, Г.В. Чиркина. М.: Профессиональное образование. 232 с.
83. Фромм З. (2002). Авторитарная личность // Психология личности. М.: Издательский дом Бахрам. 510 с.
84. Фромм Э. (1998). Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. М.: ООО Изд-во АСТ-ЛТД. 670 с.
85. Цветкова Л.С. (1997). Нейропсихология счёта, письма, чтения: нарушение и восстановление / Л.С. Цветкова. М.: Юрист. 256 с.
86. Шакуров Р.Х. (1969). Самолюбие детей (дошкольный возраст) / Р.Х. Шакуров. М.: Прогресс. 176 с.
87. Шацкая М.А. (2014). Технология формирования коммуникативных способностей у старших дошкольников с общим недоразвитием речи / А.М. Шацкая // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. №3. С.451-459.
88. Шаховская С.Н. (1997). Развитие словаря в системе работы при общем недоразвитии речи / С.Н. Шаховская. // Психолінгвістика і сучасна логопедія / под ред. Л.Б. Халиловой. М.: Экономика. 240 с.
89. Шеремет М.К. (2008). Мовленнєва діяльність в системі підготовки дошкільників з ТПМ до школи / М. К. Шеремет // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту: Серія соціально-педагогічна; за ред. О. В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: В.С. Мошинський. Вип.VIII. С.64-68.
90. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. (2009). Логопедія (корекційна робота при дислалії). К.: Знання. 244 с.
91. Шипицина Л.М. (1991). Комплексное исследование мнестической деятельности младших школьников с речевой патологией // Дефектология. №2. С.83-95.
92. Ястребова А.В., Спирина Л.Ф., Бессонова Т.П. (1997). Учителю о детях с недоразвитием речи. М.: АРКТИ. 131 с.

93. Jaromowic M. (1998). Self-We-Others schemata and social identifications //Worchel S., Morales J. F., PaezD.Socialsidentity: International perspective. N. Y. P. 44-52.